

УДК 338.33:631.22

О. Г. Плечко,

аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ВЗАЄМОДІЮЧІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Диверсифікація та спеціалізація перебувають в діалектичному взаємозв'язку. Диверсифікація розглядається як розширення сфер діяльності за межі основного бізнесу. Спеціалізація ж, навпаки, характеризується звуженням діапазону напрямів економічної діяльності. Вибір або спеціалізації, або диверсифікації залежить від ситуації на ринку та специфіки галузі функціонування підприємства.

Diversification and specialization are in dialectical relationship. Diversification is considered as an expansion of activities being far from the main business. Specialization is characterized by contracting the range of economic activities. The choice between specialization or diversification depends on the market situation and peculiarities industry of the enterprise is functioning in.

Ключові слова: спеціалізація, диверсифікація, диверсифікаційні процеси, сільське господарство.
Key words: specialization, diversification, diversification processes, agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Починаючи з 50-х років минулого століття диверсифікація стала важливою складовою функціонування підприємств в різних сферах господарювання. Розвиток ринкових економічних відносин, конкуренції, науково-технічного прогресу стимулювали розвиток диверсифікаційних процесів і в сільському господарстві. Спеціалізація чи диверсифікація — класична дилема, яка завжди постає при виборі шляхів розвитку підприємств у аграрній сфері. Диверсифікація сприяє зменшенню ризику, підвищенню конкурентоспроможності, ефективнішому використанню основних ресурсів та розподілу отриманого прибутку. Поряд з цим, спеціалізація забезпечує зростання продуктивності праці, ефективніше використання наявної техніки, концентрацію виробництва. Вибір між спеціалізацією і диверсифікацією значною мірою визначає перспективи подальшого розвитку підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питання розвитку процесів диверсифікації в різних сферах економіки, зокрема в аграрній, в сучасних умовах досліджували В. Андрійчук, О. Зоренко, М. Корінько, Н. Степаненко, О. Цюгла та інші.

Теоретичними надбаннями у цій сфері стали праці відомих зарубіжних вчених-економістів: І. Ансоффа, Ф. Котлера, А. Томпсона та ін. Проте, зважаючи на багатогранність і складність даної проблеми, постала потреба у поглибленому вивченні спеціалізації та диверсифікації в сільському господарстві в їх діалектичному взаємозв'язку.

Метою статті є дослідження процесів диверсифікації та спеціалізації як двох взаємодіючих складових розвитку сільського господарства.

Методологічну основу дослідження становить сукупність принципів та підходів до пізнання теоретичних засад розвитку процесів спеціалізації та диверсифікації при здійсненні економічної діяльності підприємствами аграрної сфери. В ході дослідження також використовувалися такі методи: порівняльного аналізу — при дослідженні особливостей диверсифікаційних процесів та процесів спеціалізації в залежності від умов діяльності підприємства; абстрактно-логічний — при формулюванні висновку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Диверсифікація розглядається як розширення діапазону економічної діяльності, проникнення в інші її сфери, пов'язані або не пов'язані з основним напрямом діяльності. Для того, щоб глибше зрозуміти дану економічну категорію, необхідно її розглянути в зв'язку з іншою, протилежною економічною категорією — спеціалізацією [1]. Диверсифікація і спеціалізація економічної діяльності — два закономірних і безперервних процеси. На різних етапах розвитку, залежно від умов в економічній системі переважають або диверсифікаційні процеси, що виражається у вигляді посилення тенденції до розширення діапазону напрямів економічної діяльності, або протилежна тенденція до звуження такого діапазону. Диверсифіковані підприємства можуть функціонувати у різних галузях, на декількох ринках, в той час як підприємства, які розвивають один напрям діяльності, залишаються вузькоспеціалізованими.

Підприємство може бути широко диверсифікованим, але з домінуванням тенденції до спеціалізації і, навпаки, у вузькоспеціалізованому підприємстві можуть переважати диверсифікаційні процеси. Це зумовлено конкретною економічною ситуацією, в

якій знаходиться господарська система. В одних умовах вигіднішою є спеціалізація, в інших — диверсифікація. Очевидно, що спеціалізація вигідна підприємствам лише в тому випадку, якщо вона гарантує отримання прибутку більшого, ніж при диверсифікації, і достатнього, щоб покрити підвищений ризик діяльності.

Можливий також варіант, коли диверсифікація є проблематичною і залишається єдиний шлях подальшого існування та розвитку — спеціалізація. Така ситуація може зумовлюватися недостатньою кількістю ресурсів для розширення діяльності, відсутністю вільної ринкової ніші для можливої експансії, обмежувальними заходами з боку державних органів та ін. Аналогічно поводяться підприємства і щодо диверсифікації своєї діяльності, вдаючись до неї для отримання більшого прибутку або внаслідок неможливості залишатися у вузькоспеціалізованих рамках.

Диверсифікація може бути більш доцільна, ніж спеціалізація, оскільки знижує ризик скорочення прибутку від певного виду діяльності внаслідок зростання конкуренції, зміни уподобань, смаків споживачів, інших економічних факторів, що визначають попит на продукцію, неможливість подальшого збільшення обсягу виробництва. Диверсифікація також може виступати єдиним можливим шляхом подальшого існування та розвитку, коли прибуток або чистий грошовий потік недостатній чи нестабільний за часом через сезонні коливання. Наприклад, підприємство виробляє продукцію, реалізація якої дає грошовий потік, недостатній для покриття всіх витрат. Тобто необхідний додатковий грошовий потік для покриття всіх витрат і отримання чистого прибутку.

При цьому, однак, необхідно відзначити, що додатковий вид діяльності у поєднанні з основним слід освоювати лише за умови досягнення вищого прибутку або більшого економічного ефекту, ніж за умови відмови від збиткового виробництва і переходу до прибуткового. Це також залежить від цілей господарської системи, її стратегії, місії, економіко-правового становища. Тобто чистий прибуток (якщо на перше місце ставиться саме ця мета) має бути більшим при поєднанні даних видів діяльності, ніж при переході до якогось одного виду діяльності. Економічний ефект може бути більшим при поєднанні двох видів діяльності за рахунок синергії, що забезпечить достатній прибуток, повне завантаження виробничих потужностей та використання персоналу і т.д.

Таким чином, диверсифікація може використовуватись як засіб отримання більшого прибутку, ніж при простому нарощуванні виробництва [3]. Якщо перед підприємством стоїть інше завдання, наприклад, досягнення вищої зайнятості на певній території, то диверсифікація буде пріоритетнішою для даного підприємства, навіть якщо отриманий прибуток від неї буде меншим, ніж при зосередженні на одному виді діяльності.

Спеціалізація також має ряд корисних орга-

нізаційних та управлінських переваг. По-перше, спеціалізація майже виключає невизначеність у питанні "хто ми і чим займаємося". Вся енергія в цьому випадку прямує в один вид бізнесу, і ймовірність того, що зусилля будуть розпорозуватися на багато сфер, практично відсутня. По-друге, спеціалізація в одній сфері діяльності передбачає наявність серйозних стимулів, що спонукають боротися за зміцнення конкурентних позицій підприємства в галузі на тривалу перспективу, а не орієнтуватися на миттєвий прибуток, забуваючи про довгострокові стратегічні інтереси господарюючого суб'єкта. Підприємство може використовувати всі свої організаційні ресурси, щоб піднятися на більш високий рівень розвитку. За таких умов простіше виявити найважливіші конкурентні переваги. У випадку, якщо увагу менеджерів зосереджено в одній сфері діяльності, ймовірність виникнення ідей про те, як поліпшити технологію виробництва, краще задовольнити запити споживачів новими властивостями товару, підвищити ефективність в усіх ланках ланцюга "виробництво — затрати", значно збільшується. Чим успішніша діяльність підприємства в монобізнесі, тим більша можливість використання накопиченого досвіду і чіткої оцінки значних конкурентних переваг, а також забезпечення лідерства у своїй галузі.

У дійсності господарські системи постійно коливаються між цими процесами і стратегіями своєї поведінки в залежності від зовнішніх і внутрішніх економічних чинників. Ці процеси знаходяться в діалектичному взаємозв'язку і взаємоперетікають один в одного. Це закономірність розвитку і співіснування господарських систем (рис. 1).

Ринкова економіка найбільше впливає на спеціалізацію підприємств, визначаючи їх пропозицію і, як наслідок, попит на ринку. Саме в її умовах набула розвитку диверсифікація, що пов'язана зі зміною кон'юнктури ринку та появою нових видів продукції. При цьому зниження попиту на один вид продукції компенсується його зростанням на інший. У багатьох випадках диверсифіковані підприємства є конкурентоздатнішими за рахунок виробництва ширшого асортименту продукції та спрямування фінансових ресурсів у високорентабельні галузі [2].

Процеси як спеціалізації, так і диверсифікації корисні для бізнесу, проте кожен з них є ефективним на різних фазах розвитку підприємства та в різних умовах зовнішнього середовища. При цьому і диверсифікація, і спеціалізація мають єдину природу — це форми реакції підприємства на зміни у зовнішньому середовищі з метою збереження положення суб'єкта господарювання в так званій "зоні комфорту", яка визначається становищем на ринку, нормою прибутку і т. д.

У диверсифікації простежується природне прагнення бізнесу до вилучення максимального прибутку з будь-якої сприятливої ситуації. Тому диверсифікація — це реакція підприємства на будь-який позитивний сценарій розвитку середовища. Природа ж спеціалізації знаходиться у площині захисних ре-

акцій на негативні події або ризики змін у навколишньому середовищі. Яку б форму не приймала ця реакція, головне завдання — збереження цілісності господарюючого суб'єкта та його життєздатності, коли всі бізнес-параметри діяльності знаходяться в допустимих межах. Щоб зрозуміти, що краще для бізнесу — диверсифікація або спеціалізація, — необхідно детально вивчати конкретну ситуацію, характер завдань і зовнішні умови.

Необхідність реалізації диверсифікаційних процесів у аграрній сфері зумовлена низкою чинників, зокрема постійною зміною споживчого попиту на товари та послуги, посиленням конкурентної боротьби як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, процесами екологізації підприємницької діяльності. Крім зовнішніх чинників, існують і внутрішні мотиви, що стимулюють товаровиробників вдаватися до диверсифікаційних процесів, а саме: прагнення розширити сфери діяльності підприємства (на основі злиття, поглинання); можливість зниження ризиків вузькоспеціалізованого виробництва; недостатня завантаженість виробничих потужностей; наявність вільних інвестиційних ресурсів; розвиток організаційної культури підприємства [5, с. 83]. Основними чинниками, що визначають спеціалізацію сільськогосподарських підприємств, є наявність ринків збуту сільськогосподарської продукції, відстань і якість доріг до ринків збуту, забезпеченість трудовими ресурсами та їх кваліфікація та ін. Основною умовою вибору одного з напрямів розвитку диверсифікації чи спеціалізації є специфіка галузі, в якій функціонує господарюючий суб'єкт. Особливості галузі сільського господарства проявляються в його значних масштабах, особливих умовах виробництва, багатокладності, розгалуженості об'єктів, обмеженості виробничих ресурсів, сезонності виробництва.

ВИСНОВКИ

Диверсифікація та спеціалізація виступають двома альтернативними варіантами розвитку підприємств в аграрному секторі економіки, що перебувають в діалектичному взаємозв'язку. Сучасний стан та умови розвитку аграрних підприємств та специфіка господарювання в аграрній сфері спонукають підприємства здійснювати диверсифікацію своєї діяльності. Диверсифікація надасть можливість підвищити конкурентоспроможність діяльності, перейти в рентабельніші сфери, ефективніше використувати наявні ресурси підприємства і за рахунок цього отримати більший економічний ефект.

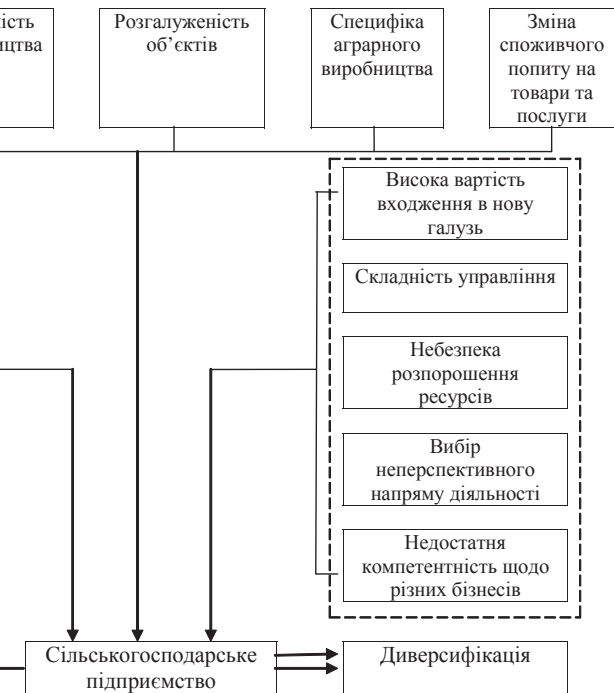

Рис. 1. Особливості взаємодії спеціалізації та диверсифікації в сільському господарстві

стувати наявні ресурси підприємства і за рахунок цього отримати більший економічний ефект.

Перспективним напрямом подальших досліджень є виявлення та обґрунтування основних позитивних та негативних сторін спеціалізації та диверсифікації в розвитку сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Андрианов А.С. Теоретико-методологические основы исследования диверсификации хозяйственных систем / А.С. Андрианов // Вестник ТИСБИ. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2004/issue3/Econom1.html>.

2. Развитие специализации сельскохозяйственных предприятий лесостеповой зоны Украины в условиях аграрных трансформаций: автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.07.02 [Електронний ресурс] / П.К. Канінський; Нац. науч. центр "Ин-т аграр. экономики" УААН. — К., 2006. — 36 с.

3. Костюк Т.О. Диверсифікація як джерело синергійного ефекту / Т.О. Костюк // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 3. — С. 25—28.

4. Степаненко Н.І. Диверсифікація та спеціалізація як стратегічні орієнтації підприємства / Н.І. Степаненко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету / За ред. В. Г. Ткаченко. — Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2004. — № 37 (49). — С. 254—258.

5. Цалко О.М. Економічна сутність стратегії диверсифікації сільськогосподарських підприємств / О.М. Цалко // Агроінком. — 2008. — № 11—12. — С. 82—85.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2011 р.